

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga LV 1010; Tālr.:67686768; Fakss: 67244074; E-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2012.gada 24.maijā Nr.1

Latvijas Republikas tiesībsarga ziņojums par tiesību iegūt pamata un vispārējo vidējo izglītību bez maksas nodrošināšanu pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs

Ievads

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 112.pants garantē ikvienas personas tiesības uz izglītību. Valsts ir apņēmusies nodrošināt iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību, pamatizglītību nosakot kā obligātu.

Tiesības uz izglītību ir noteiktas arī vairākos Latvijai saistošos starptautiskajos dokumentos: ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā (26.pantā), ANO Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (13. un 14.pantā) un ANO Konvencijā par bērna tiesībām (28.pantā).

Starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos, kuriem Latvija ir pievienojusies, īpaši uzsvērta tiesību uz izglītību īstenošanas nozīme cilvēktiesību realizēšanai kopumā.¹

Pievienojoties ANO Starptautiskajam paktam par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, Latvija apņēmas īstenot Pakta 13.pantā noteikto: atzīt, ka pamatskolas izglītībai ir jābūt visiem obligātai un bezmaksas un visa veida vidējai izglītībai, tostarp tehniskai un vakara vidējai izglītībai, ir jābūt visiem pieejamai un sasniedzamai, pakāpeniski jāievieš bezmaksas izglītība. Atbilstoši Pakta 14.pantā noteiktajam, ja Latvija, kļūstot par Pakta dalībnieci, nav varējusi ieviest savā jurisdikcijā esošajās teritorijās obligātu bezmaksas pamatskolas izglītību, tā apņēmas divu gadu laikā izstrādāt un pieņemt detalizētu pasākumu plānu, lai pakāpeniski ieviestu - pieņemamā laika posmā, kas jānorāda šajā plānā - vispārējās obligātās bezmaksas izglītības principu.

Atbilstoši ANO Konvencijas par bērna tiesībām (turpmāk – Konvencija) 28.pantā noteiktajam Latvija kā Konvencijas dalībvalsts atzīst bērna tiesības uz izglītību, un nolūkā pakāpeniski panākt šo tiesību realizēšanu uz vienādu iespēju pamata valsts konkrēti:

- a) ievieš bezmaksas un obligātu pamatizglītību;

¹ General Comment No.13: The Right to Education (Art.13), United Nations, Economic and Social Council, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/1999/10, 8 December, §1.

b) stimulē vidējās izglītības - tiklab vispārīgās, kā arī profesionālās - dažādu formu attīstību, nodrošina tās pieejamību visiem bērniem un veic tādas nepieciešamos pasākumus kā bezmaksas izglītības ieviešana un, ja nepieciešams, finansiālās palīdzības sniegšana;

d) nodrošina informācijas un materiālu pieejamību izglītības un profesionālās sagatavošanas jomā visiem bērniem;

e) veic pasākumus, lai sekmētu skolu regulāru apmeklēšanu un samazinātu to skolēnu skaitu, kuri atstāj skolu.

Turklāt Latvija ir apņēmusies īstenot bērna tiesības uz izglītību saskaņā ar Konvencijas 29.pantā norādīto izglītošanas mērķi, kā pirmo no uzdevumiem norādot bērna personības, talantu un intelektuālo un fizisko spēju attīstību to vispilnīgākajā apjomā.

Atbilstoši Tiesībsarga likuma 11.pantā noteiktajām funkcijām tiesībsargs, iepazīstoties ar plašsaziņas līdzekļos izskanējušo, bērnu vecāku un nevalstisko organizāciju sniegto informāciju, konstatējis, ka pašlaik valstī faktiskā situācija izglītības pieejamības jomā neatbilst normatīvajos aktos noteiktajai. Piemēram, vecākiem par saviem finanšu līdzekļiem ir jāiegādājas mācību grāmatas, burtnīcas un citi mācību līdzekļi, kas nepieciešami obligātās izglītības apguvei. Attiecīgā situācija ir pretrunā Satversmes 112.pantā garantētajām tiesībām bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību.

Tiesībsargs uzskata, ka Latvijas Republikas Satversmē iekļautās normas nedrīkst būt deklaratīvas, valstij ir pienākums nodrošināt to tiesību apjomu, ko tā apņēmusies garantēt. Līdz ar to tiesībsargs 2011.gadā uzsāka darbu pie Satversmes 112.pantā valsts garantētā bez maksas iegūstamā izglītības satura izpēti. Tika apzināta faktiskā un tiesiskā situācija un, izvērtējot iegūto informāciju, sagatavoti konkrēti priekšlikumi (tiesībsarga rekomendācijas) cilvēktiesību nodrošināšanas situācijas uzlabošanai.

Lai tiesībsarga darbā tiktu iesaistīta sabiedrība, tiesībsargs izveidoja konsultatīvo padomi par izglītības pieejamību, tajā iesaistot vecāku, pedagogu, skolēnu un nevalstisko organizāciju pārstāvjus, kā arī ekspertus². Konsultatīvā padome ir sanākusi uz vairākām sēdēm, strādājot pie situācijas apzināšanas un priekšlikumu sagatavošanas par tās uzlabošanu.

1. Normatīvais regulējums izglītības finansēšanas jomā

1.1. Kompetences norobežošana

Izglītības likuma 12.panta pirmā daļa nosaka: „Maksu par pirmsskolas izglītības, pamatizglītības un vidējās izglītības iegūvi valsts vai pašvaldību

² Padomes sastāvā ir: Gunta Kraģe (nodibinājuma „Fonds VIENS OTRAM” valdes locekle), Inete Ielīte (Latvijas Bērnu foruma valdes priekšsēdētāja), Vaira Vucāne (Latvijas Bērnu Fonda viceprezidente), Aivars Borovkovs (Latvijas Juristu biedrības valdes priekšsēdētājs), Andrejs Mūrnieks (Latvijas pedagogu domes (LPD) valdes priekšsēdētājs), Jēkabs Juražs (Rīgas Skolēnu domes prezidents), Kārlis Boldiševics (Latvijas Vecāku apvienības „Vecāki izglītībai, sadarbībai, izaugsmei” (VISI) valdes priekšsēdētājs), Marija Golubeva (Sabiedriskās politikas centra ”Providus” pētniece), Rūta Dimanta (nodibinājuma „Fonds „Ziedot”” valdes priekšsēdētāja).

dibinātā izglītības iestādē sedz no valsts budžeta vai pašvaldību budžetiem Ministru kabineta noteiktajā kārtībā. Privātā izglītības iestāde var noteikt maksu par izglītības ieguvu.”

Ministru kabineta kompetenci izglītībā nosaka Izglītības likuma 14.pants, kura trīs apakšpunkti attiecināmi uz maksu par izglītības ieguvu. Saskaņā ar tiem Ministru kabinets:

- * nosaka kārtību, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi (15.apakšpunkts);

- * nosaka pedagoģu darba samaksas kārtību un darba samaksas lielumu (16.apakšpunkts);

- * nosaka izglītības programmu īstenošanas izmaksu minimumu uz vienu izglītojamo (20.apakšpunkts).

Pašvaldību kompetenci izglītības finansēšanā nosaka Izglītības likuma 17.pants. Saskaņā ar panta trešo daļu republikas pilsētas pašvaldība un novada pašvaldība:

- * nosaka kārtību, kādā tās padotībā esošās izglītības iestādes finansējamas no budžeta (3.apakšpunkts);

- * uz savstarpēju līgumu pamata piedalās valsts un citu pašvaldību izglītības iestāžu finansēšanā (4.apakšpunkts);

- * piešķir pašvaldības budžeta līdzekļus izglītības iestādēm un kontrolē šo līdzekļu izmantošanu (6.apakšpunkts);

- * uztur tās padotībā esošās izglītības iestādes³, ievērojot, ka šo iestāžu finansiālais nodrošinājums nedrīkst būt mazāks par Ministru kabineta noteikto, un kontrolē šo finanšu līdzekļu izmantošanu;

- * nodrošina pedagoģu algām piešķirtā valsts budžeta finansējuma ieskaitīšanu izglītības iestāžu kontos (9.apakšpunkts);

- * veic obligātā izglītības vecuma bērnu uzskaiti Ministru kabineta noteiktajā kārtībā (20.apakšpunkts);

- * nosaka pabalstu un cita veida materiālās palīdzības apmēru un piešķiršanas kārtību izglītojamajiem tās padotībā esošās izglītības iestādēs (21.apakšpunkts);

- * **piedalās tās padotībā esošo izglītības iestāžu nodrošināšanā ar mācību literatūru, mācību procesam nepieciešamo cita veida literatūru un citiem mācību līdzekļiem** (23.apakšpunkts);

- * ievēro citos normatīvajos aktos noteiktās pašvaldību funkcijas izglītības jomā (28.apakšpunkts).

Izglītības iestādes dibinātāja kompetenci nosaka Izglītības likuma 29.pants: „Izglītības iestādes dibinātājs nodrošina izglītības iestādes nepārtrauktai darbībai nepieciešamos finanšu un materiālos līdzekļus, ievērojot Ministru kabineta noteikumus par izglītības iestāžu finansiālo un materiālo nodrošinājumu.”

³ izņemot speciālās izglītības iestādes, speciālās izglītības klases un grupas vispārējās izglītības iestādēs, internātskolas, arī tās, kuras tiek finansētas no valsts budžeta.

Vecāku (personu, kas realizē aizgādību) pienākumus izglītības finansēšanā nosaka Izglītības likuma 58.panta pirmās daļas 1.punkts, saskaņā ar kuru vecāku pienākums ir „savu spēju un materiālo iespēju robežās nodrošināt ģimenē bērna izglītošanai, veselībai, attīstībai un sadzīvei nepieciešamos apstākļus”. Panta otrā daļa nosaka, ka „Vecāki (personas, kas realizē aizgādību) ir atbildīgi par to, lai bērns iegūtu obligāto izglītību.”

1.2. Izglītības sistēmas finanšu un materiālie līdzekļi

Izglītības sistēmas finansēšanas avotus nosaka Izglītības likuma 59.pants:

(1) (..) **Pašvaldību izglītības iestādes** finansē no pašvaldību budžetiem. **Valsts piedalās pašvaldību izglītības iestāžu finansēšanā** šajā likumā paredzētajos gadījumos.

(4) Izglītības iestādes **var saņemt papildu finanšu līdzekļus:**

- 1) ziedojumu un dāvinājumu veidā;
- 2) sniedzot maksas pakalpojumus iestādes nolikumā vai satversmē noteiktajos gadījumos;
- 3) no citiem ieņēmumiem.

(Šie līdzekļi izmantojami tikai izglītības iestādes attīstībai, **mācību līdzekļu iegādei**; iestādes aprīkojuma iegādei; pedagogu un izglītojamo materiālajai stimulēšanai⁴).

Izglītības iestāžu finansēšanas kārtību nosaka Izglītības likuma 60.pants:

(1) Izglītības iestāžu dibinātāji nodrošina šo iestāžu finansējumu, ievērojot:

- 1) Ministru kabineta noteikto izglītības programmu īstenošanas **izmaksu minimumu uz vienu izglītojamo**;
- 2) izglītības iestāžu **uzturēšanas un saimnieciskos izdevumus**, tai skaitā saimnieciskā personāla darba algas, kā arī ar starptautisko sadarbību saistītos izdevumus;
- 3) **izglītojamo uzturēšanas izdevumus** izglītības iestādē.

Viena no izmaksām, kas saistīta ar izglītības ieguvī, ir finansējums mācību līdzekļu iegādei.

Mācību līdzekļu definīcija atrodama Izglītības likuma 1.panta 12¹ apakšpunktā: „**mācību līdzekļi** — izglītības programmu īstenošanai nepieciešamā literatūra, uzskates un tehniskie līdzekļi, materiāli un iekārtas.”

Saskaņā ar normatīvo regulējumu valsts organizē un finansē mācību līdzekļu iegādi Ministru kabineta noteiktā kārtībā.

Kārtību, kādā valsts veic šo funkciju, nosaka Ministru kabineta 2001.gada 6.marta noteikumi Nr.97 „**Kārtība, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi**”⁵. Noteikumu 2.punkts nosaka: „Valsts izglītības standartiem (izņemot valsts augstākās izglītības standartus) atbilstošu mācību līdzekļu izdošanu un iegādi organizē Izglītības un zinātnes ministrija.”

⁴ Izglītības likuma 60.panta septītā daļa.

⁵ Izdoti saskaņā ar Izglītības likuma 14.panta 15.punktu: „Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi”.

Noteikumu regulējums attiecas tikai uz mācību literatūras iegādi.

Valsts ir izstrādājusi pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības valsts standartu, ko nosaka:

Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumi Nr.1027 „Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem” un

Ministru kabineta 2008.gada 2.septembra noteikumi Nr.715 „Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem”⁶.

Standarts paredz katrā mācību priekšmetā iegūstamās zināšanas un prasmes. Mācību līdzekļi, kas nepieciešami valsts standarta īstenošanai, normatīvajos aktos nav noteikti, līdz ar to nav arī noteikts finansējuma apjoms, kas nepieciešams valsts standarta īstenošanai.

2. Faktiskās situācijas raksturojums

2.1. Vecāku sniegtās informācijas un priekšlikumu apkopojums

Lai noskaidrotu faktisko situāciju izglītības pieejamības bez maksas jomā, tiesībsargs no 2012.gada 23.februāra līdz 2012.gada 9.martam aicināja ziņot par gadījumiem, kad skola likusi vecākiem iegādāties materiālus skolas mācību procesa nodrošināšanai. Atsaucoties tiesībsarga aicinājumam informēt par lietām, ko skolēnu vecāki un arī skolotāji pērk skolai no saviem personīgajiem līdzekļiem, pavisam ir saņemtas 136 vēstules.⁷ Vēstules turpina pienākt arī pēc noteiktā termiņa. Biežāk norādītās lietas, kuras vecākiem jāpērk, ir grāmatas un darba burtnīcas. Vecāki sūtīja Tiesībsarga birojam skolas iedotos grāmatu sarakstus, kas vecākiem būs jāiegādājas. Kāds tēvs apkopojis informāciju no skolu mājas lapām, kurās ievietoti saraksti par mācībām nepieciešamo lietu iegādi. Tas, ka skola pavasarī izsniedz nākamajam mācību gadam iegādājamo lietu sarakstu, ir ierasta lieta, ko vecāki uztver „bez emocijām jeb, pareizāk sakot, ar skumjām”.

Vecāki informēja, ka visdārgākie mācību priekšmeti ir angļu valoda, mājturība un vizuālā māksla (zīmēšana). Šiem priekšmetiem nepieciešamo lietu saraksts ir pavisam garš: papīrs A4, A3, vairāki bloki visam gadam, guaša krāsas, akvareļkrāsas, plastilīns, vaska un eļļas krītiņi, pasteļi, krāsainās tušas, krāsu zīmuļi, jaucamtrauki, ūdenstrauki, otas, PVA līme, līmes zīmuļi, flomāsteri, dažādas dzijas, aplikāciju papīrs, marle, vate, audumi-izšūšanai un visādi citādi audumi, piemēram, rūķa zeķes gatavošanai, zeme stādu audzēšanai, kreppapīrs, aplikāciju papīrs, adatas, tamboradata, drātiņas, u.c. Lielus tēriņus rada arī sportam vajadzīgais – īsais un garais treniņtērps, slidas, slēpes un tā inventārs, sporta tērps ar speciāliem apaviem (baltas zoles), peldēšanas piederumi - kopējais peldkostīms, peldcepure, baseina čības. Vecāki arī ziņo, ka skola liek iegādāties visai klasei vienādus sporta T-kreklus ar skolas logo. Vecāki aprēķinājuši, ka vidēji skolēns izmaksā līdz pat 680-850 latiem gadā. Šajā summā

⁶ Abi izdoti saskaņā ar Izglītības likuma 14.panta 19.punktu: „Ministru kabinets nosaka valsts izglītības standartus, kuros ietverti šo standartu prasībām atbilstoši izglītības programmu paraugi” un Vispārējās izglītības likuma 4.panta 11.punktu: „Ministru kabinets nosaka valsts vispārējās izglītības standartus un mācību priekšmetu standartus”.

⁷ Iesūtītās informācijas apkopojumu „Cik maksā bezmaksas izglītība?” skatīt pielikumā.

ieskaitīts gan mācību grāmatas, burtnīcas, kancelejas piederumi un sportam nepieciešamais, kā arī pusdienas, transports, ikdienas drēbes un svētku tērpi.

Vecāku sniegtie priekšlikumi:

- * skaidrot jēdzienu „bez maksas iegūt izglītību”, kas jānodrošina skolai, bet kas vecākiem jāpērk pašiem;
- * samazināt mācību grāmatu dažādību (iespējamo izvēlamo grāmatu daudzumu vienā un tajā pašā priekšmetā);
- * izskaust praksi, ka mācību grāmatas tiek apvienotas ar vecāku apmaksātajām darba burtnīcām, kas ir divreiz dārgākas, kā skolas izsniegtās grāmatas;
- *noteikt skaidrus principus, kā tiek sadalīts pašvaldības finansējums starp skolām.

2.2. Pašvaldību sniegtās informācijas un priekšlikumu apkopojums

2012.gada 14.martā tiesībsargs vērsās pie visām 119 Latvijas pašvaldībām ar vairākiem jautājumiem saistībā ar izglītības pieejamības nodrošināšanu atbilstoši Izglītības likuma 17.pantā noteiktajai pašvaldības kompetencei. Tostarp pašvaldībām tika lūgts sniegt viedokli jautājumos par izglītības iestāžu budžeta tapšanas procesu, faktiskām pašvaldības izmaksām uz vienu izglītojamo, kā arī, kādu izmaksu segšanu saistībā ar pamatizglītības un vidējās izglītības iegūšanu valsts nenodrošina vai nodrošina nepietiekoši. Pašvaldības tika aicinātas sniegt savu redzējumu situācijas uzlabošanai vispārējās izglītības nodrošināšanas jomā.

Kopumā par šiem jautājumiem tika saņemti 104 pašvaldību viedokļi. No sniegtajām atbildēm iespējams secināt, ka visvairāk ar nepietiekama finansējuma problēmām saskaras tieši mazo novadu pašvaldības, vērojama tendence, ka viedokļus vispār nav sniegušas liela daļa Latgales reģiona mazo pašvaldību.

Apkopojot pašvaldību sniegto informāciju, jāsecina, ka par vienu no vissāpīgākajām problēmām pašvaldības atzinušas nepietiekamo valsts finansējumu mācību grāmatu iegādei un mācību grāmatām pakārtoto darba burtnīcu un citu mācību līdzekļu iegādes pienākumu novelšanu uz vecāku pleciem. Ar nožēlu nākas secināt, ka šī problēma savu aktualitāti nav zaudējusi kopš tiesībsarga R.Apsīša laikā 2008.gadā sniegtā atzinuma pārbaudes lietā „Vai mācību grāmatu iegāde par skolēnu ģimeņu līdzekļiem ir pretrunā ar Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā noteikto?”

Izvērtējot pašvaldību iesniegtos viedokļus, tiesībsargs ir konstatējis turpmāk norādīto.

Saistībā ar izglītības iestāžu budžeta veidošanu:

- Valsts finansiāls atbalsts pašvaldību padotībā esošajām izglītības iestādēm izpaužas kā mērķdotācija pedagogu algām un mācību grāmatu iegādei, kas tikai daļēji sedz faktiskās šim mērķim nepieciešamās izmaksas.
- Finansējums pārējo mācību procesa nodrošināšanai nepieciešamo mācību līdzekļu iegādei ir katras pašvaldības pārziņā. Pirmkārt, pašvaldība sava budžeta ietvaros izvērtē un nosaka, kādi izglītības iestādes izdevumi ir pieļaujami, un norāda, vai nepieciešams procentuāls vai skaitlisks izglītības iestādes iesniegtā budžeta projekta samazinājums. Kā prioritāri tiek vērtēti izdevumi pedagogu algām un izdevumi, kas nepieciešami izglītības iestādes pamatdarbības nodrošināšanai (izdevumi par komunāliem

pakalpojumiem, ēku uzturēšanas izdevumi, tehnisko darbinieku algas). Tādējādi mācību līdzekļu iegādei atliek tas, ko „vēl var atļauties”. Katras izglītības iestādes vadība pārsvarā ir pati tiesīga izlemt, kā tiks veikta līdzekļu iekšējā pārdale, kādus mācību līdzekļus (darba burtnīcas, biroja preces, papīrs, uzskates līdzekļi un tamlīdzīgi) iegādāties, kādus nē.

- Pašvaldību izmaksas gadā uz vienu izglītojamo dažādās mācību iestādēs atšķiras pat vienas pašvaldības robežās. Izmaksas ietekmē gan izglītības iestādē izvēlēto programmu saturs, iestādes dalība projektos, gan arī skolēnu skaits iestādē. Saskaņā ar modeli „nauda seko skolēnam”, darbojas princips, „jo mazāka skola, jo lielākas izmaksas uz vienu skolēnu.”
- Atbilstoši Ministru Kabineta 13.09.2001. noteikumiem Nr.399 „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās izglītības programmu īstenošanas izmaksu minimumu uz vienu izglītojamo gadā” pašvaldības min gada izmaksu summas uz vienu izglītojamo ar ievērojamu amplitūdu attiecīgi no Ls 26 līdz pat Ls 1649.

Saistībā ar nepietiekamu finansējumu pašvaldības visbiežāk ir norādījušas (skat. tabulu Nr.1):

Tabula Nr.1

Par mācību grāmatām:

- Valsts atbalsts mācību grāmatu iegādei ir nepietiekamā apmērā vai ir niecīgs (sasnieg tikai 30% no nepieciešamā apjoma). Ar tādu finansējumu mācību grāmatu fonda nomaīņa bibliotēkā nav iespējama un bērniem jāmacās no fiziski nolietotām grāmatām.
- Mainoties izglītības standartam un apstiprinot jaunu mācību grāmatu, skolām nākas iegādāties jaunas mācību grāmatas un citus mācību līdzekļus. Taču līdz ar standarta maiņu valsts finansējums palielināts netiek.

Par mācību līdzekļiem:

- Izglītības procesā nepieciešamās darba burtnīcas un mācību līdzekļi jāiegādājas vecākiem.
- Lai izpildītu pamatprasības mācību priekšmetu apguvei, kas ietver arī pētniecības darba pamatu apgūšanu, netiek nodrošināti mācību līdzekļi. Būtu jāpalielina finansējums materiālu nodrošinājumam mājturības un tehnoloģiju, vizuālās mākslas, sporta, dabaszinību un bioloģijas priekšmetu apguvei.
- Finansiāli netiek nodrošināta izglītības standartā noteikto specifisko prasmju apguve mācību priekšmetos saistībā ar izstāžu, koncertu, baleta, operas, teātra, muzeju, zinātnes centru, dabas un vēstures objektu apmeklējumu.

Par mācību vidi:

- Nepietiekams informāciju tehnoloģiju nodrošinājums, trūkst līdzekļu IT modernizācijai, programmatūrām;
- Trūkst līdzekļu darba vietas un kabinetu aprīkojumam.

Par transporta izdevumiem:

- Nav pietiekams finansējums bērnu nogādāšanai līdz mācību iestādei (transporta pakalpojumu izmaksas).
- Nepietiekamā finansējuma un maršruta dēļ bērns ceļā pavada vairāk kā 60 minūtes.

Vairākas pašvaldības kā atbalstāmus pasākumus norādījušas valsts apmaksātu ēdināšanu pamatizglītības apguves posmā, pagarinātās dienas grupas nodrošinājumu. Norādīts arī uz nepietiekamu finansējumu gan pedagogu atalgojumam, gan atbalsta speciālistu nodrošināšanai, interešu izglītībai.

Pašvaldību izteiktie priekšlikumi:

- Būtu precīzi jādefinē, ko ietver termins „bezmaksas izglītība” un kas ir mācību līdzekļi (jābūt uzskaitījumam, minimālais mācību līdzekļu grozs katrai mācību programmai) un ko ietver termins – bezmaksas izglītība. Jānosaka procentuāli, cik lielā apmērā valsts finansē bezmaksas izglītību un ar kādu finansējuma daļu pašvaldība piedalās. Mācību līdzekļu nodrošinājumā būtu jāievēro vienlīdzības princips, vismaz attiecībā uz minimālo nepieciešamo valsts nodrošināto mācību līdzekļu apjomu.
- Mācību līdzekļu iegādei jāveic centralizēts valsts iepirkums.

- Katrai skolai atkarībā no izvēlētajām mācību programmām un prioritātēm izmaksu struktūra var atšķirties, risinājums būtu piešķirt noteiktu naudas summu skolai, kuru tā varētu izmantot mācību līdzekļu iegādei un ļaut katrai skolai lemt par šo mācību līdzekļu izvēli.
- Ministru Kabineta 13.09.2001. noteikumi Nr.399 „Noteikumi par vispārējās pamatizglītības un vispārējās izglītības programmu īstenošanas izmaksu minimumu uz vienu izglītojamo gadā” ir pretrunā ar vēlāk izdotajiem Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumiem Nr.1616 „Kārtība, kādā aprēķina un sadala valsts budžeta mērķdotāciju pašvaldību un privātajām izglītības iestādēm bērnu no piecu gadu vecuma izglītošanā nodarbināto pirmsskolas izglītības pedagogu darba samaksai un pašvaldību vispārējās pamatizglītības un vispārējās vidējās izglītības iestāžu pedagogu darba samaksai”, jo 8 gadu laikā, neskatoties uz pārmaiņām, nav tikuši grozīti un šo iemeslu dēļ darbā netiek izmantoti. Visos pielikumos minētos koeficientus Izglītības un zinātnes ministrija, sadalot budžeta līdzekļus, jau sen nepiemēro, līdz ar to šie noteikumi būtu atceļami.
- Būtu jāatceļ savstarpējie norēķini starp pašvaldībām par izglītības iestāžu pakalpojumiem, jo, piemēram, „ja vienas pašvaldības skolas klasē, kurā jau mācās 20 šīs pašvaldības izglītojamie, atnāk mācīties 3-4 izglītojamie no citām pašvaldībām, tādējādi netiek patērēts ne vairāk elektrības, ne arī apkures, nedz palielinās uzkopjamo telpu platība. Faktiski papildu izmaksas ir minimālas – palielinās izlietotā ūdens daudzums.

3.Secinājumi

1. Latvijas Republikas Satversmes 112.pantā garantētās tiesības iegūt pamata un vidējo izglītību bez maksas netiek nodrošinātas pilnā apmērā. Vecāki ir spiesti iegādāties mācību programmu īstenošanai nepieciešamos mācību līdzekļus. Būtiskākie izdevumi ir par darba burtnīcām, grāmatām un materiāliem tādos mācību priekšmetos kā mājturība un vizuālā māksla.
2. Saskaņā ar normatīvajiem aktiem valsts finansē mācību līdzekļu iegādi Ministru kabineta noteiktā kārtībā (Izglītības likuma 14.panta 15.apakšpunkts). Pašvaldību kompetencē ir piedalīties tās padotībā esošo izglītības iestāžu nodrošināšanā ar mācību literatūru, mācību procesam nepieciešamo cita veida literatūru un citiem mācību līdzekļiem (Izglītības likuma 17.panta 23.apakšpunkts). Tātad nodrošināšana ar mācību līdzekļiem ir valsts un pašvaldības kompetencē.
3. Valsts ir izstrādājusi pamatizglītības un vispārējās izglītības standartu, kas ietver mācību priekšmetu standartus. Mācību priekšmetu standarti paredz, kādas zināšanas un prasmes izglītojamam ir jāiegūst⁸. Mācību līdzekļu izvēle ir katras izglītības iestādes kompetencē.

⁸ Piemēram, Ministru kabineta 2006.gada 19.decembra noteikumu Nr.1027 „Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem” 19.pielikums nosaka mācību priekšmeta „Sports” standartu 1.- 9.klasei:

4. Pašvaldībās nav vienādas prakses izglītības iestāžu nodrošināšanā ar mācību līdzekļiem. Daļā pašvaldību līdzekļi ir paredzēti tikai mācību grāmatu iegādei, turpretim ir pašvaldības, kurās līdzekļi mācību grāmatām ir piešķirti mazākā apmērā, nekā līdzekļi pārējiem mācību līdzekļiem. Faktiskā situācija nenodrošina bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību, kā to paredz normatīvie akti.
5. Kontinentālās Eiropas tiesību lokā visas tiesības tiek iedalītas publiskajās un privātajās tiesībās. Būtiskākā publisko un privāto tiesību dalījuma atšķirība ir tā, ka katrā no tām darbojas atšķirīgi tiesību principi. Privātajās tiesībās valda princips - „var darīt visu, kas nav aizliegts ar likumu”, bet publiskajās tiesībās - princips „var darīt visu, ko likums tieši atļauj”. Pašvaldības dibināta izglītības iestāde ir publisko tiesību subjekts un normatīvie akti neparedz vecāku pienākumu nodrošināt mācību līdzekļus, līdz ar to izglītības iestādei nav tiesiska pamata likt vecākiem iegādāties mācību līdzekļus. Prasība pirkt mācību līdzekļus ir uzskatāma par iestādes prettiesisku faktisko rīcību Administratīvā procesa likuma izpratnē.

4. Priekšlikumi

Lai nodrošinātu Satversmes 112.pantā garantētās tiesības iegūt pamata un vidējo izglītību bez maksas, veikt šādas darbības:

1. Izstrādāt grozījumus Izglītības likuma 12.panta pirmā daļā, precizējot jēdziena „maksa par izglītības ieguvu” skaidrojumu. Normai jābūt formulētai tā, lai no tās nepārprotami būtu secināms, ka to zināšanu un prasmju apguve, ko paredz valsts standarts pamatizglītībā un vispārējā vidējā izglītībā, sedzama no valsts un pašvaldību budžeta.
2. Izstrādāt grozījumus Izglītības likuma 1.panta 12¹ apakšpunktā, precizējot skaidrojumu terminam „mācību līdzekļi”. Terminam „mācību līdzekļi” jāaptver visu to līdzekļu kopums, kas nepieciešami valsts izglītības standartā ietvertajos mācību priekšmetu standartos noteikto mērķu un uzdevumu īstenošanai.
3. Izstrādāt būtiskus grozījumus Ministru kabineta 2001.gada 6.marta noteikumos Nr.97 „Kārtība, kādā valsts organizē un finansē mācību līdzekļu izdošanu un iegādi”, papildinot tos attiecībā uz pārējiem mācību līdzekļiem, kas nepieciešami valsts izglītības standarta īstenošanai. Valstij jāorganizē un jāfinansē to mācību līdzekļu kopuma iegāde, kas nepieciešami valsts izglītības standarta īstenošanai.

4. Pamatprasmes sporta veidu vingrojumos un vingrinājumos:

- 4.1. individuālajos sporta veidos - vingrošanā un tai radniecīgajos sporta veidos (akrobātikā, aerobikā), vieglatlētikā, orientēšanās sportā, dejās;
- 4.2. sporta spēlēs - basketbolā, futbolā, volejbolā, handbolā, florbolā, frīsbijā, badmintonā;
- 4.3. atbilstoši klimatiskajiem apstākļiem un izglītības iestādes materiāli tehniskajam nodrošinājumam vienā no šādiem sporta veidiem - slēpošanā, slidošanā, peldēšanā.

4. Izstrādāt plānu līdzekļu piesaistei un grafiku plāna īstenošanai 3 – 5 gadu periodam, lai pilnībā no valsts budžeta līdzekļiem tiktu finansēta obligātās pamatzglītības un vispārējās vidējās izglītības iegūšana pašvaldības dibinātās izglītības iestādēs, vienlaikus nepasliktinot izglītības kvalitāti.
5. Izstrādāt vienotu metodiku (vadlīnijas) pašvaldībām par kārtību, kādā tās padotībā esošās izglītības iestādes finansējamas no pašvaldības budžeta, tostarp attiecībā uz mācību līdzekļu iegādes finansēšanu.
6. Izstrādāt vienotu metodiku (vadlīnijas) par kārtību, kādā izstrādājams pašvaldības dibinātās izglītības iestādes budžeta pieprasījums.
7. Izvērtēt izglītības iestāžu kontroles mehānisma efektivitāti (kompetento valsts iestāžu pārbažu izglītības iestādēs mērķis un tā atbilstība tiesību uz izglītību īstenošanas mērķim).
8. Pārejas periodā nekavējoties nodrošināt iespēju ģimenēm saņemt pašvaldības sociālo palīdzību, ja atbilstoši to ienākumiem un materiālajam stāvoklim tai nav iespēju nodrošināt bērna izglītību. Noteikt pabalstu bērna izglītībai kā obligātu.

Tiesībsargs

J.Jansons